

FRANJO SARAFIN, stolarski radnik iz Banja Luke

Ja ću govoriti u vezi svoga rada od 1929 godine kada sam se upoznao još u Bos. Brodu sa drugom zvanim Jojom Jusuf Tulić, koji je bio iz Banje Luke. Taj drug je došao u Brod jeenom prilikom poslije čega mi je on saopštio da je izgleda bila jedna provala i taj razgovor koji smo mi vodili bio je u kafani. On je meni pričao niz stvari što je za mene bilo svakako novo jer ja nisam imao pojma o postojanju komunističke partije, znao da je bila u dubokoj ilegalnosti. Do toga vremena nisam imao neku naročitu vezu sa Partijom. On mi je u kratkim crtama opisao da se prilično razvio rad u Banjoj Luci, da ima uslova za rad zato što postoji fabrika duhana, pilana a naročito mi je skrenuo pažnju u vezi kožaraca. Taj razgovor vodio se možda, svojih dva sata, poslije čega smo se mi razišli i drugi dan kod mene je bila prva premetačina u životu u vezi traženja komunističke literature. Naravno ja literature nisam imao, i policija nije mogla ništa da nađe. Poslije te premetačine kad sam se ja vratio u radionicu Jusuf Tulić je nestao iz Broda. Ja pretpostavljam da je on tada pobjegao iz Broda jer nije bio hapšen u Brodu. Navodno da je bio on u grupi sa profesorom Šeremetom i još nekim drugovima o kome je on meni tada opisivao rad u Banjoj Luci. Za mene je bio zaista tada karakteristično profesor, član komunističke partije. To je za mene zaista bilo jedne iznenađenje i prosto sam se divio da ima takvih ljudi koji rade u Komunističkoj partiji ilegalno. Mene je po ličnoj mojoj stvari život otjerao u Banja Luku. Imao sam jedan spor sa Socijalnim osiguranjem u vezi otpreme jer mi se tada rodio sin i nisu mi htjeli isplatiti otpremu koja je bila nešto oko 600 Din, tako da sam ja došao lično u Banja Luku, imao sam određenu svotu novaca i kad sam došao u Banja Luku nisam predvidio da ću morati konakšće platiti tako da sam morao platiti taj konak i bio sam prisiljen da ostanem u Banja Luci, da bi eventualno zaradio da se vratim

natrag u Brod. Nisam imao namjeru da ostanem, jer porodica mi je bila u Brodu, i tamo sam imao siguran posao kod jednog privatnog majstora, Ivice Kompardije. Kod tog Ivice Kompardije radio sam nešto oko godinu dana. Taj čovjek bio je priličan simpatizer radničkog pokreta i s njim se dalo razgovarati, no ne vjerujem da je bio član Partije. Napomenuh, kad sam došao u Banju Luku navratio sam se do braće Šebora, stolarskih obrtnika i upitao ih za posao. Oni su me uputili na Predgrađe pošto se tamo gradila poljoprivredna škola, da je tamo navodno potrebno jedan ili dva stolara tako da sam ja došao kod majstora Ostoje Radišića. Pošto Ostoja Radišić nije rukovodio sa poslovima, on je uskoro meni predao posao te sam tamo postao poslovođa. Tu sam upoznao Jakoba Šmita i istovremeno kod njega se i nastanio. Stanovao je na Laušu kod Joce Šmita. Njih dvojica nemaju nikakve rodbinske veze. Sa tim čovjekom sam otišao često puta u Radnički dom. U Radničkom domu bilo je tek ponekoliko ljudi u pojedinim podružnicama, a neki organizovaniji rad ne bi mogao da opišem, jer ranije nisam bio u Banjoj Luci, pa ne bi mogao o tome da govorim. Jakob Šmit i ja prosto smo si stavili u zadatak da obiđemo ove Esnavske radionice i gdje nađemo pomoćnika da ga privolimo da se organizuje u URSS-ove sindikate. Tako sam ja odlazio i na Pilanu. U međuvremenu, izuzev 1930. godine ja sam upoznao neke drugove kožarce, među prvima Muhameda Kazaza.

To je bilo ovako: Muhamed Kazaz je došao sa jednom grupom od svojih pet, šest drugova, među kojima je bio Leda Karabegović, bio je Abduselam Blekić zvani Šandor i još neki drugovi čijih se imena trenutno ne mogu da sjetim. Ja sam sjedio sa Isovićem i pili smo kafu. To mi se zarezalo duboko u sjećanje. Čim je došla ta

grupa, Isović je bio malo uznemiren i odmah je počela neke vrste prepirke između Muhameda Kazaza i Isovića. Naime, razgovor se vođio oko toga, bio je prigovor od Kazaza kako ti sindikati djeluju u odnosu na potrebu. Kazaz je naročito podvlačio da to nisu pravi sindikati koji štite radnički pokret, već da su to samo ljudi koji treba da postoje radi postojećeg režima, koji je trebao dobiti zajmove van naše zemlje. Ta prepirka je trajala dosta dugo. Bilo je slučajeva kad je Muhamed Kazaz znao dobiti: "Vi ste žuti". Isović je branio to iz političkih žila da to nije tačno, da su to crveni sindikati i da se u tim sindikatima može razvijati i marksistički rad, tako da je bilo zaista interesantno slušati taj razgovor. Mislim da bi bilo interesantno Isovića o tome konsultovati, jer ja vjerujem da bi se on sjetio tog momenta, jer su tada, koliko se ja sjećam, prvi put košarci došli u Radnički dom, računajući od vremena kad su bili izbačeni kao čitava podružnica iz Radničkog doma zato što su ljepioci.

Kad smo slavili Novu godinu iz 1930 na 1931. godinu imali smo jednu priredbu, koja je bila, takoreći, na brzinu organizovana, jer "Pelagić" kao organizacija tada nije djelovala. Karakteristično je napomenuti da je mali Jusuf Skorup prikazao trenutak kao dolazak Nove godine, a Omer Isović predstavljao je staru godinu i on ga je, udarajući ga nogom u tur istjerivao napolje. Tom prilikom sam ja, pošto sam sjedio pokraj Dušana Balabana, prigovarao da je to siromašno organizovano i da je to jedna blijeda slika u odnosu kako bi trebalo organizovati priredbu. Mislim da bi to mogao biti jedan moment da se kulturni rad iskorišti kao podsticaj za razvoj radničkog pokreta, a Balaban se nevjerojatno uporno borio da to nije potrebno baš nikih

naročitih priredaba, da se tu stižu razni studenti, da tu dolaze razni ljudi koji su nepočasni, a naročito to je on ovako taktizirao i govorio: "Dode nam par komunisti, pa kad razvijemo taj pokret oni nam ga razbiju". Kad sam ga ja pitao da mi kaže ko su ti ljudi on mi kaže na Maslu Idriza, na Muhameda Kazaza, dakle karakteristično da su baš to bili ljudi koji su u to vrijeme oštro istupali u redovima radničkog pokreta. U međuvremenu još u toku 1930. godine, mi smo vodili razgovor, jer su oni zapazili u meni čovjeka koga bi Partija eventualno mogla izgraditi u člana Partije.

U razgovoru, to je bilo nekako u josen kod Šimleše, tu je bio prisutan i Ivica Makor, i tako prepričavajući stvar u odnosu na pokret i ostalo, mi se nismo ustručavali pred Šimlešom da razgovaramo i o pokretu, tako da je i sam taj Šimleša koji je bio poslodavac prepričavao sa nama rado o pitanju pokreta. Tada, jednom prilikom, Makor mi je napomenuo, da li bi ja htio biti član Partije. Mene je ushitilo ovo pitanje i nisam ja tu naročito razmišljao o tome, rekao sam odmah da bi mi bilo drago da budem član Partije. Da li je Ivica Makor bio član Partije ili nije, nije mi bilo poznato. Tačno je da je jednom prilikom u tom vremenu došao u radionicu i Veljko Borđević, jer su se tada pravio neki čamac u ovoj radionici, buduća neka Habela. Uglavnom neko rusko ime koje je trebalo napisati na tom čamcu. Na taj način htjelo se i manifestovati, jer je i to bila jedne vrste agitacija. Tada me je Ivica Makor upoznao sa Veljkom Borđevićem. Čudi me da se Veljko Borđević sada ne sjeća tih momenata. Poslije toga vodi se razgovor oko porodice, jer mi je žena u to doba bila klerikalka, a tada sam stanovao u kućarima kod Šmita.

Sjećam se toga vrlo dobro zbog toga, što sam ja rano u proljeće 1931. godine preselio u Kadinu kuću na Vrbasu.

Veljko Dorđević je tada rado posjećivao moju kuću i došao bi često sa nekom drugaricom, jer se radilo o tome da bi baš neka drugarica ^{ka} trebala da razgovara sa mojom ženom. Tako se desilo da je iste godine Veljko Dorđević došao sa Ružom Oljačom, koja je pomogla mojoj drugarici da sprema djecu i tom prilikom Veljko Dorđević je donio meni brošuru "Razvitak društva" od Filipa Filipovića. Mi smo čitali tu brošuru i ja vjerujem da je Veljki bilo to lako razumjeti, ali za mene kao radnika bila je to ^{jedna} vrlo teška knjiga, naročito taj determinizam i indeterminizam itd. koji se tamo uglavnom tretirao i masu drugih izraza koji su bili strani i meni nepoznati i ja sam morao da kupim riječnik i da svaku nepoznatu riječ prosto pronalazim u riječniku. To je bio momenat u vezi sa prvom posjetom Veljka Dorđevića mojoj kući i donošenja literature, koja mi je dala mogućnost da dodem do uvida u razvitak radničkog pokreta. Znam da sam kasnije dođijavao Veljki Dorđeviću riječima: "Treba vi intelektualci da radite više s nama kako bi mi došli do uvida i da bi mogli da se razvijemo i shvatimo i razvitak društva i druge probleme i da se uputimo u politiku". Poslije toga, napomenuo sam da sam često odlazio kod Veljke Dorđevića. On je jednom prilikom čitao neku brošuru - Hegelovu i onda mi je on u kratkim crtama objašnjavao kako je Marks Hegela okrenuo sa glave na noge. Meni je to bilo nejasno i tražio sam od njega da široko objašnjenje po tom pitanju. Karakteristično je također bilo tumačenje postavke negacije, negacije, afirmacije. Ja prosto nisam mogao da shvatim šta mu to znači i bilo je dosta truda i muke sa obe

strane dok sam ja mogao nešto nazrijeti da bi se mogao razvijati. U sklopu toga mi smo tada razgovarali kako bi bilo korisno da se u Radničkom domu otvori biblioteka i razvije rad na kulturno-prosvjetnom polju, jer da bi to bez sumnje moglo da se uspješno razvija. Ja se sjećam dobro da je Veljko tumačio meni da je njemu kao intelektualcu vrlo teško doći u Radnički dom, jer ne postoji podružnica u kojoj bi on mogao da radi, a tada, koliko se sjećam da je Veljko aktivno radio u "Borcu". Taj momenat je utoliko važan, što je "Borac" bio van Doma, a ijedan dio ljudi koji su bili učlanjeni u "Borcu" bili su članovi "Pelagića", a tada je pod imenom "Pelagića" i sportske društvo "Pelagić" bilo povezano. Znači "Pelagić" i "Borac" bio je povezan, kao takav djelovao je van Radničkog doma. Onaj momenat koji me je podstakao, ta sama priredba u Radničkom domu, čiji je program bio veoma štur, znam da se prikazivao neki propali grof, a ijedan drug koji je trebao na pozornici da prikaže pijanog čovjeka otišao je dotle da se čak i sam napije i pijan je izašao na scenu, tako da mu umjesto da se scena prikaže kakvi su to propali ljudi, on je pao pod uticaj alkohola i stvarne teturao na pozornici. Ovo je svakako bio nezgodan gest koji se kasnije tumačio da on nije bio pijan, nego da je namjerno teturao da bi izigravao pijanicu. To je ona priredba vezana na onaj razgovor kada je mali Skorup i Isović izigravali staru i novu godinu.

1931. godine, koliko se sjećam, tada se počelo žive raditi u partijskoj organizaciji i postavljeno je meni pitanje u odnosu rada u sindikalnoj organizaciji. Ja nisam bio tada člana Partije, ali sjećam se jednog sastanka poslije negomšto ću biti primljen u KPJ, koji je održan sa Veljkom Dorđevićem u

parku gdje se sada nalazi Pozorište, pošto je 1931. godine taj par bio razrušen i počeli su radovi za izgradnju Pozorišta i to me podsjeća na taj momenat da sam ja već tada bio član Partije, a u Partiju me je primio drug Muhamed Kazaz, i to u sadašnjoj aleji Braće Pavlića. Kada smo se sastali i kada mi je on saopštio da me je Partija primila za člana, meni je to bio zaista momenat oduševljenja, mi smo se zagrlili i to je za mene zaista bio jedan preokret u životu. Osjetio sam se nešto više nego što sam do toga vremena bio. Još je bilo pretresanja oko toga da li razviti sindikate samo u URS-ovim sindikatima, jer u Banjoj Luci je postojao i Opšti radnički savez, tj. ORS. Moje stanovište je bilo na tome, da sindikate treba koristiti ma kakvi oni bili, ukoliko mi budemo pravilno radili, da ćemo kroz rad u sindikatima mijenjati shvatanja, te da će se ljudi kroz sindikate razvijati. Ja vjerujem da se konačno moglo da se uvidi, i tu je, koliko se sjećam, kožarska podružnica 1931. godine vratila se u Radnički dom. Poslije toga znam da je bilo porađene i na tome, da se vrati i sportski klub, protiv čega se najžilavije borio Dušan Balaban s tim da tamo imaju uticaj komunisti i da ne bi trebalo taj sportski klub vratiti nazad. Mi smo istupali tako da se tu u suštini radi o "Pelagiću", te da pošto se u sklopu "Pelagića" nalazi i sportski klub, tako da je Balaban konačno pod kraj 1931. ili početkom 1932. godine bio privoljen da nam da neke prostorije u Radničkom domu koje su se nalazile više soba Radničke komore. Ovo se sjećam iz više momenata. Te godine mi smo istovremeno otvorili čitaonicu u kojoj je bio bibliotekar pok. Slobodan Kokanović, jer se on nije mogao zaposliti. Bio je bojkotovan od poslodavaca i s tim se je njemu omogućilo da je primao

400 - 500 dinara mjesečno. On je zaista bio od jutra do mraka u čitaonici, i tu se je nastojalo da se kroz biblioteku povežu radnici koji su bili i van sindikalnog pokreta. Ovaj momenat pominjem iz toga razloga, jer, kao što je poznato da se je vrlo teško moglo baš preći intelektualcima u Radnički dom, jer im je bio zabranjivan pristup od strane Komore, od strane rukovodstva pojedine sindikalne organizacije, odnosno mjesnog međustrukovnog odbora. Trebalo je pronaći jednu formu na osnovu koje bi se omogućilo tim ljudima da uđu u Radnički dom i to je bio momenat da je bilo najzgodnije postići taj rezultat kroz biblioteku, jer je u to doba literatura bila rado čitana i predavata takoreći iz ruke u ruke. U jednoj slastičarni - kiosku, koja se nalazila kraj bašte Hotel "Bosne". Tu je bio jedan Arnaut Šukrija i kod njega se ostavljala ta literatura. Sjećam se dobro da sam tada bio dobio jednu brošuricu na taj način od Nikice Pavlića, koji je tu ostavio kod tog slastičara. Mislim da je to bila 1931. godina, karakteristična jedna brošura, što po mom mišljenju tada nisam mogao to da shvatim, ali danas, bez sumnje mogu je razumjeti. Brošura je nosila naziv "Krist nad krevetom". To je bila jedna ateistička knjiga, mala brošurica koja je dosta vulgarno iznosila stvari i koja nije baš bila pogodna za čitanje među radnicima, nije bila bliska shvatanju radnika. Kroz tu slastičarnu, koliko ja znam, prošla je "Gvezdana peta" od Džeka Londona, zatim "Mati" od Maksima Gorkog, "Selo Demetrovo", a kasnije znam da su drugovi bili upućivani da se upotpuni ona biblioteka koja je bila isforsirana od Dušana Balabana, i koja se nalazila smještanu njegovom stanu.

Tamo je bila masa stvari koje nama nisu odgovarale,

ali se je prosto trpjelo radi toga da bi one korisne stvari mogle da se čitaju i zato je Slobodan Kokanović bio i postavljen za bibliotekara i mislim da je on tada bio član SKOJ-a, ali član Partije, ne mogu tačno da se sjetim, jer sa njim nikad nisam bio na partijskom sastanku. Usljed toga ova biblioteka, kojom je rukovodio Kokanović imala je veliki značaj na rad sa masama.

Jednom smo preko Vrbasa imali sastanak, to se održavalo pod orasima, na kojem sastanku je bio Ferid Hasanbašić, Veljko Dorđević, stolar Alojz Petek i ja. Tom prilikom Veljko Dorđević podnosio je svoj izvještaj u vezi svoga putovanja u Beograd i kad je došao do kuće gdje stanuje Veso Masleša i kada je on unišao unutra primijetio je, navodno, da je kuća blokirana. On se obratio drugim stanarima i kada je saznao to vratio se nazad u Banju Luku. Mislim, da je to bio jedan od momenata što je Veljko Dorđević trebao da poveže partijsku organizaciju Banje Luke sa višim rukovodstvom. Ja ne misleši zaista u tim trenucima, a naročito dopisivao sam se tada sa Acom Miloševićem, parketarskim radnikom koji je prošao kroz Banju Luku i ja u svojim ostalim izlaganjima u pismu interesujem se o Vesi Masleši, jer je Milošević pisao da je bio pod torturom, pa je meni onak bilo jasno da je bio u zatvoru i pošto je Veljko Dorđević ^{pisao} da je Masleša vjerovatno bio uhapšen. Tada je mene to rukovodilo da sam se ja interesirao preko Ace Miloševića da bi mi nešto mogao opiseati o Vesi Masleši. To je pismo došlo u ruke policiji. U Banjoj Luci tada, bio sam hapšen, zapravo prilično naivno od strane policije. Došao je neki narednik Ličina i donio mi je pozivku da dodem tačno u 11 sati. Kad mi je donio pozivku meni je bilo ja-

sno da je u vezi izvjestan politički momenat. Nisam znao da se radi o tome pismu. Kako sam stanovao sa Jakobom Šmitom, tada smo zajedno očistili kuću, jer smo imali puno legalno i ilegalne literature i to je bilo pisano na njemačkom jeziku, veliki jedan format, a bilo je i druge, nešto oko 2 kante literature koju je Jakob Šmit iznio i sakrio dolje pokraj Vrbasa u neku pećinu. Kada sam došao na policiju meni je bilo predočeno to pismo, ali je bilo štampano mašinom. Tada sam shvatio da policija nema u suštini moje pismo i ja sam poricao da sam uopšte pisao pismo.

Međuvremeno, kad su mi hranu donosili bilo mi je poručeno da mi kazaz poručuje da djelimično priznam, ali ja sam to odbio.

Bio sam tada sproveden u Beograd na opštu policiju kod Vujkovića. Čim sam bio doveden unutra, i kad su kazali da iz Banje Luke dolazimo, Vujković je iz ladice izvadio pismo, a sa mnom je nosio ovaj agemat nekoliko mojih pisama, nekoliko dopisnica, tako da se odmah mogao uporediti rukopis. Ja sam tada prihvatio da sam pisao pismo. Sada je bio momenat da se suočimo ja i Aco Milošević. Aco Milošević nije htio priznati da on mene uopšte poznaje i da je bio u Banjoj Luci. Pošto se tu radilo u suštini da se provali partijska organizacija u Banjoj Luci, ja sam kazao da mi je pisao Aco Milošević o Vesi Masleši, što naravno Aco Milošević nije htio da prizna. Ja nisam htio da priznam da sam saznao sa druge strane, iako ja do tada uopšte nisam znao za Vesu Maslešu. Napominjem, bilo je tu i teških trenutaka uglavnom treći dan prihvatio je Aco Milošević da mi je pisao i naravno policija nije mogla da tereti ni mene ni njega, jer im se ta karta uopšte nije nalazila u rukama. Jedino iz tih terećenja jednog i

drugog došlo je do izražaja. I to što smo izdržali ja i on imalo je posljedicu da niko nije terećen i nakon nekoliko dana bio sam sproveden u Banju Luku i pušten sa policije kući.

Poslije toga, kad sam došao u Radnički dom, Balaban poziva mene u svoju kancelariju i dalje poručuje kod staroga Skrupa kafe koje smo mi pili i tada mi je rekao, jeli da ti nisi pisao ono pismo. Znao sam ja, kaže, da ti to nisi pisao, jer kaže, ja sam etišao na policiju i kazao im da ako već ima nešto neka ga sprovedu u Beograd. Ja sam tada očigledno vidio da Dušan Balaban ima tijesnu vezu sa policijom i ako dođe do ovakvih momenata da on zaista interveniše. To je bila zgodna prilika da smo mogli putem partijskih organizacija da raskrinkamo Balabana kao saradnika policije.

Prije toga bio sam predsjednik podružnice drvodjelaca, a poslije hapšenja nisam više mogao doći na taj položaj, jer sam bio potpredsjednik ili sekretar podružnice. No, rad se je razvijao ipak pored svih tih momenata, ja se nisam udaljavao iz Radničkog doma izuzev što su mi drugovi postavili da bi se trebao jedno vrijeme da povučem da se ne sastajem sa drugovima, jer da bi to eventualno moglo da pogorša stanje moje, jer se predpostavljalo da će policija pratiti sa kim se ja sastajem. U tom vremenu, kad sam bio natrag vraćen sa policije, bio sam nekoliko dana ležao kod kuće i tada mi je došla drugarica Rada Vranješević u zaru, obadviije sestre Rada i Nevenka. One su se interesirale kako je sve to protoklo i ja sam im to u kratkim crtama opisao. Poslije toga je došao Váľko Vinterhalter i Ivica Makor, a nekoliko dana kasnije Dušan Maslo i Muhamed Kazaz. Tada mi je bilo saopšteno da sam partijski opomenut, odnosno kažnjen partijskom kaznom

opomenom i da se ne smijem dopisivati, jer su te stvari mogle dovesti i do provale. Poslije izvjesnog vremena, ja sam i dalje zalazio u Radnički dom i tu se počelo razvijati šire. Ja sam imao zadatak u vezi rada crvenih sindikata, što je bio po mom shvatanju danas, da je bio drug Muhamed Kazaz zadužen da se oforme unutar sindikata crveni sindikati. Ja se tada nisam slagao sa tim. Ja sam se zaista i borio protiv toga. Da li sam ja bio svjestan toga, ja to ne mogu da kažem. Mene je rukovodilo to, što se vidjelo razdvajanje velikim dijelom, jer se tada tražilo da se stupanjem u crvene sindikate radnik odrekne crkve, da prosto grdi crkvu itd., a nije se bacilo težište, po mom shvatanju, na jednu drugu podlogu, tj. zaoštravati borbu između poslodavaca i radnika. Da li sam ja o tome tada tako govorio, ne bih se mogao sjetiti, no činjenica je, da smo mi konačno crvene sindikate ubacili 1933. godine poslije jedne partijske konferencije koja je održana u kući Biskupovoj palati kod nekog inženjera. Tada sam ja bio prvi put na partijskoj konferenciji. Da li je to bila prva partijska konferencija u Banjoj Luci, nije mi poznato. Na toj konferenciji moglo je da bude 28 do 30 drugova među kojima, sjećam se dobro, da je bio novinar, bio je Safet Filipović, Kazaz koji me je i vodio, jer smo prethodni sastanak imali kod Radničkog doma, a onda me je on dalje odveo.

To je bilo ovako, Idući od sadašnje berze rada prema toj zgradi na istoj strani na samome uglu bila je jedna soba zamračena do temelja, znam da je bio snijeg, što je bilo krajem 1932. ili početkom 1933. godine, tačno mi nije poznato, samo znam da je bila zima. Na toj partijskoj konferenciji govorio je Veso Masleša. On je u kratkim crtama prikazao stanje rožima. Duboko

mi je ostalo u sjećanju kad je on napomenuo na kraju da je jedna grupa nastala unutar te buržoaske vladavine i da ona nikada neće moći zacijeliti. To je bio tako jedan momenat koji je naročito podvukao, a bilo je riječi u vezi rada da li je pravilno zaista djelovati unutar tih sindikata gdje mi već postojimo kao komunisti koji smo mahom bili u podružnicama, odnosno u odborima podružnice ili mjesnom međustrukovnom odboru i da je nužno pored toga imati i crvene sindikate. Znak da se on složio tada da treba dokinuti crvene sindikate, a od tih ljudi probrati jedan dio i uvući ih u Partiju, i tada je, koliko se ja sjećam, jedan priličan broj ljudi ušao u KPJ.

Te iste godine, to je bilo 1933. ne sjećam se tačno da li je to bilo 1932. ili početkom 1933. godine, tada je postavljeno drugovima da je trebalo baciti težište partijskog rada na industrijske radnike. Tada je naročito bilo naglašeno to da iako mi imamo ulične jedinice, ćelije koje se sastavljene od zanatskih drugova, ali nemamo organizacije ni u duvanskoj tvornici ni u pilani, niti na željeznici. I sjećam se dobro, da je bilo postavljeno ovako: Maslo Idriz je trebao da ide na željeznicu, meni je bilo rečeno da trebam da idem na Pilamu, a da se u Tvornici duhana isto tako organizacije jedinica. Pavao Radan nije bio na toj konferenciji, evo iz kojih razloga: Pavao Radan je bio uvijek naknadno informisan, a tačno je to, da je on bio jedan od autoriteta, jedan rukovodilac. Drug Pavao Radan je bio oslijepio, njemu je bilo veoma teško se kretati i tako da je njega morao po neki drug voditi, a čim se je vodio Pavao Radan policiji je bilo jasno da Partija u gradu nešto sprema. Pošto je policija vrlo dobro znala ko je Pavao Radan, samo iz tih razloga

on je bio naknadno informisan o pojedinim značajnijim političkim događajima i s njim bi se izvršila konsultacija. To je momenat koji hoću da povežem. Radi se o jednoj konferenciji, da li je to bila partijska konferencija ili neki širi partijski sastanak, nije mi bilo sasvim poznato, jer nisam poznavao sve sekretare i ostale drugove, no karakteristično je, da je sastanak održan kod Mandrovića Mirona u stanu na kojem sastanku je bio i Veljko Dorđević, bilo je nekoliko drugova intelektualaca. Sastankom je rukovodio Pavao Radan. Bilo nas je nešto oko 25 - 28 drugova. Trebalo je tom prilikom prosto položiti račun o svome radu. Tada sam ja, iznoseći za Maslu Idriza, koji je rijetko kada dolazio u Radnički dom, prosto mu se postavilo da ima da dolazi u Radnički dom i da plaća markice sindikalne, jer je on prosto izbjegavao te stvari. Taj momenat se pretresalo o Idrizu Masli zašto on nije otišao da primio posao kao tokar na Predgrađe u željeznici, Maslo Idriz otvoreno je tada kazao da se njemu ne radi za 3 ili 3,5 dinara po času. Tu ga je, pored mojih napomena i kritika drugih drugova, naročito napao Pavao Radan kazavši da je to od njegove strane nepartijne i da on treba da korigira svoj stav i ulaženje u Radnički dom, plaćanjem članarine, odnosno bar da mu se stavi onaj štambilj, jer nezaposleni radnici nisu morali da plaćaju sindikalnu članarinu.

Što se tiče pripremanja, moram napomenuti da je tu široko partijska organizacija vodila računa o odnosima naročito na Pilani, jer je bilo tu mnogo radnika zaposleno kako na Pilani tako i na željeznici. Podružnica na Pilani je počela naglo da se razvija, a i sami radnici su iziskivali da se povede jedna akcija, jer 1932. godine preduzeće je obustavilo rad na 6 mjeseci

da bi oborile radničke nadnice za 50% . Ogorčeni radnici postupkom kada je preduzeće počelo da radi nakon 6 - 7 mjeseci, tu je ostao međuprostor kada su radnici dobivali pomoć od radničke Komore, odnosno iz grada i mi smo principijelno bili stali na stanovište da mi nećemo pomoći, već da hoćemo rada, da treba da se zaposlimo. Tada su iskoristili taj naš stav Balaban zajedno sa banom Mилоsavljevićem, kazali su: "U redu, slažemo se, eto možete da čistite snijeg". Koliko god je bilo alata upućeno je bilo ljudstvo na taj rad, ostalo nas je nešto od 100 - 150. Kada sam ja podnosio svoj izvještaj o tom radu tamo kod Vatrogasnog spremišta primili smo alat i mi koji nismo dobili alat počeli smo odmah da protestujemo na licu mjesta tako da je odande ta povorka krenula i prošla glavnom ulicom i došla skroz pred Banovinom. Tu smo počeli da vičemo: "Hleba i Crada"! Tada je ban naredio da odemo u Radnički dom da kod povjerenika Komore, odnosno kod Dušana Balabana, koji je dužan da napravi spisak i da nam se odmah isplati ta pomoć. Mi smo i tada negodovali, ali je većina radnika bila spremna da primi tu pomoć što kažu, primi što primiti možeš. Kada smo mi došli u Radnički dom, Balaban, biće da je bio izvješten, preko telefona, je tražio policiju da dođe da ga zaštiti od radnika. Na koncu sa tri policajca na čelu išli smo zaobilaznim putem da ne bi išli kroz centar preko marvene pijace u opštinu i tamo su nam odmah isplatili po 50 dinara.

Vratio bih se sada opet na momenat gdje smo mi održali partijski skup u Mandrovića kući. Tada je bio određeno da se treba ići u Radnički dom, i koliko se sjećam da je onda organizovane došao i "Pelagić" sa klubom "Borca" i tada je aktivno počeo i sudjelovati i Pavao Radan koga smo izabrali za međustrukovni

odbor, jer je tada bio prilično razvijen pokret građevinara, a došao je nama Jago Radišić, koji je uspio drugove, ne znam koji su ga primili u Partiju, prosto da obmane. Tako je bio Jago Radišić za člana Partije 1933. godine, ali je ubrzo pokazao svoje lice, jer se vidjelo da mnoge stvari Balaban saznaje, a kada je Jago Radišić bio namješten u socijalnom osiguranju preko Dušana Balabana, mi smo prekinuli svaku vezu s ovim čovjekom. To je bio jedan momenat koji protivrječi sa onim momentom koji je u izvještaju "Pelagića" prilikom 30-to godišnjice proslave bilo kazano o radu Jage Radišića. Jer, koliko ja znam, on je samo u "Pelagiću" režirao jedan komad, a ja sam igrao glavnu ulogu u tom komadu koji se zvao "Sudbina radnička" - postradali zidar". Tada je on režirao taj komad i bilo je isto tako kritičkih osvrta i poslije toga misimo uspjeli da tek tada angažujemo drugove studente koji su bili članovi "Pelagića" da oni preuzmu rukovođenje i zaista tada se oformljava recitativni hor, pjevački hor, koji se povećao na 120 članova, a bila je i tamburaška sekcija. Istovremeno, organizuje se i predavanje za koja je bio zadužen Muhamed Kazaz i Zrilac Emil. Međuvremeno, formira se odmah i grupa esperantista, tako da se i sa te strane počelo da radi. A onda, pored toga, bilo je i matematičkih časova koji su davani tako da je bio već prilično razgranat politički sistem rada, što je partija politički počela da djeluje, da uzdiže svoje drugove, Radnici, koliko sam ja mogao da shvatim, u ono vrijeme, bez sumnje su pozdravljali ovakav rad koji se zaista sve više i više razvijao. No, što se tiče tih drugova koji su bili određeni za rad na Pilani, tada mi je bilo saopšteno, mislim od druga Veljka Dorđevića ili od Muhameda Kazaza ili

Maslo Idriza da postoji na Pilani jedan član Partije koji prima ugajl koji je uskim kolosjekom dolazio iz Maslovara, ali da je taj drug tada bio nemoćan da oformi jedinicu i ja sam radi toga bio upućen na Pilanu sa zadatkom da pokrenem rad partijske ćelije i da se kolektivni ugovor stvori, jer do tada kolektivnog ugovora nije bilo. Znam da od prekida rada na Pilani, pa sve do ovog momenta o kome sada govorim nije na Pilani bilo kolektivnog ugovora. Partijska organizacija se sada pozabavila pitanjem da se dođe do jedne tačke koja je vrlo osjetljiva kako bi mi zaista osigurali u borbi sa poslodavcem, dobit za radnike, jer je preduzeće stajalo na stanovištu da bi se kolektivni ugovor stvorio za čitavu godinu dana, a pošto je to bilo u jesen partijska organizacija je stala na stanovište da ugovor treba sklapati na pola godine, a do tog vremena pripremiti radništvo Pilane za štrajk i stvoriti takvo raspoloženje među njima. A to se je zaista i pripremio. Na Pilani partijska ćelija, koja je ~~otvorenije~~ na, moram kazati, da je prethodilo prije njenog osnivanja da se je pripremalo radništvo. Ja sam tako, na primjer, odlazio kod Nacija Rake, koji je imao radio-aparat i tamo smo se mi okupljali a u 10 sati bi obično navili Meskvu, pa smo je slušali, pa bi poslije toga diskutovali po tim stvarima, ukoliko smo mogli da ih razumijemo, i tu se isticao pojedinac kakav je, dabome, došlo je do izražaja da li je blizak partiji, kao na primjer Sigle Ivan, zatim da je blizak Partiji Lemajić Franjo, a oni drugi prisutni radnici da su dobri simpatizeri, ali su samo bili opterećeni, bilo porodicom, bilo radi toga što su bili skloni alkoholu. Dakle, prva partijska ćelija na Pilani oformljava se od Sigle Ivana, Lemajić Franje i Sarafin Franjo, koji je bio sekretar ćelije.

To je bilo krajem 1932. početkom 1933. godine, jer sam ja kao sekretar te ćelije došao na taj sastanak, koji se održao kod Biškovice palate, odnosno kod Mandrevića u kući pod Muftinom kulom.

Što se tiče Šmita Jakoba, ja mislim da ne bi bilo pravo da ga stavimo u 1933. godinu kad sam napomenuo da sam dobio onu knjigu od Veljka Dorđevića, tada je bila kao formirana čitalačka grupa, pa sam ja o tome izvještavao Dorđevića još u 1930. godini, a pod kraj 1931. godine konačno je bila primljena drugarica njegova Ela Šmit, a kasnije je bio primljen i Jakob Šmit. Ja sam tada stanovao u kućarima, a Šmit je stanovao u jednoj maloj kućici pred kućarima. Kao četvrti član te naše bilo čitalačke grupe bio je jedan Slovenac, koji je mislim prije godinu dana umro. On je stanovao tamo u blizini, tako da je nas četvoro bilo u toj grupi, te konačno bila formirana ćelija, a to je bilo, koliko se ja sjećam, ta leteća ulična ćelija oformljena sa mnom kao sekretarom, Šmitom Jakobom i Evom Šmit, a imao sam vezu sa Veljkom Dorđevićem.

Prepis izvršila: HOBOT DARINKA
daktilograf
iz Banje Luke

S r a v n i l i:

1. F. Borčević
2. Škorpović

Tačnost prepisa ovjerava,
Upravnik
Sreskog arhiva Banja Luka,
Ibro Ibrišević

A
Doc. brojno B. Luka
ABK 209-116-I/43